

CBR Community Based Rehabilitation שיקום מבוסס קהילה

שש קמינסקי - ממונה על החטיבה הקהילתית ופיתוח משאבי ידע, בית איזי שפירא

רקע

שיקום מבוסס קהילה (CBR) הוא אסטרטגיה התומכת בהשתתפות מלאה של אנשים עם מוגבלויות בחיי הקהילות שלהם ובהכללתם בהן. אסטרטגיה זו מתמקדת בפיתוח מענים לצרכים של אנשים עם מוגבלויות בתוך הקהילות שלהם, ויישומה כרוך בשיתוף פעולה הדוק עם האנשים עם מוגבלויות עצמם ועם בני משפחותיהם, כדי להתגבר על מחסומים פיזיים וחברתיים באמצעות גישה הוליסטית לאדם ולסביבתו בתחומים כגון בריאות, חינוך, פרנסה, הכללה חברתית, פיתוח מיומנות והעצמה.

המטרה של שיקום מבוסס קהילה (CBR) היא לסייע לאנשים עם מוגבלויות על-ידי פיתוח של תכניות קהילתיות לשילוב חברתי, מתן שוויון הזדמנויות וגיבוש תכניות שיקום. הכוח של תכניות CBR הוא שהן יכולות להיות זמינות גם באזורים כפריים שהתשתית בהם מוגבלת. הפעלה של תכנית CBR אינה נשענת רק על אנשי מקצוע בתחומים של בריאות, חינוך, תעסוקה מקצועית או שירותים חברתיים; להפעלתה שותפים האנשים עם המוגבלויות עצמם, וכן המשפחות והקהילות שלהם לצד אנשי מקצוע מתאימים.

התפיסה של שיקום מבוסס קהילה התפתחה בזמנת ארגון הבריאות העולמי (World Health Organization) בעקבות הצהרת אלמה-אטה בשנת 1978. תפיסה זו של אספקת שירותים התגבשה לאחר שהאסטרטגיה של אספקת שירותים במרכזי שיקום אזוריים נפרדים חייבה אנשים עם מוגבלויות לנסוע, לעתים קרובות למרחק רב, כדי לקבל שירותי שיקום. הקמתם של שירותים אזוריים והפעלתם היו יקרות וסיפקו מענה רק לאחוז קטן מהאוכלוסייה שנזקקה לשירות. התפיסה של CBR מבטאת אסטרטגיה לשיפור הגישה לשירותי שיקום עבור אנשים עם מוגבלויות שהכנסתם הכספית נמוכה או בינונית, ולשימוש מיטבי במשאבים מקומיים.

בשותפות עם ארגונים אחרים של האו"ם, ארגונים לא ממשלתיים וארגונים של אנשים עם מוגבלויות, התפתחה במהלך השנים תפיסת ה-CBR לאסטרטגיה רב-מגזרית המספקת מענה לצרכים המגוונים של אנשים עם מוגבלויות, ואשר שואפת להבטיח את השתתפותם והכללתם בחברה לשם שיפור איכות חייהם.

בשנת 2003 הוקם צוות בין-לאומי שהכין נייר עמדה לאסטרטגיה של CBR. צוות זה הגדיר הנחיות לפיתוח שירותים אלו כחלק מיישום האמנה הבין-לאומית בדבר זכויותיהם של אנשים עם מוגבלויות.

מודל ה-CBR נשען על שתי גישות מרכזיות: מעורבות הקהילה וזכויות אדם, והוא מיושם כיום בארצות רבות ברחבי העולם.

גישה קהילתית לפיתוח שירותים ומענים

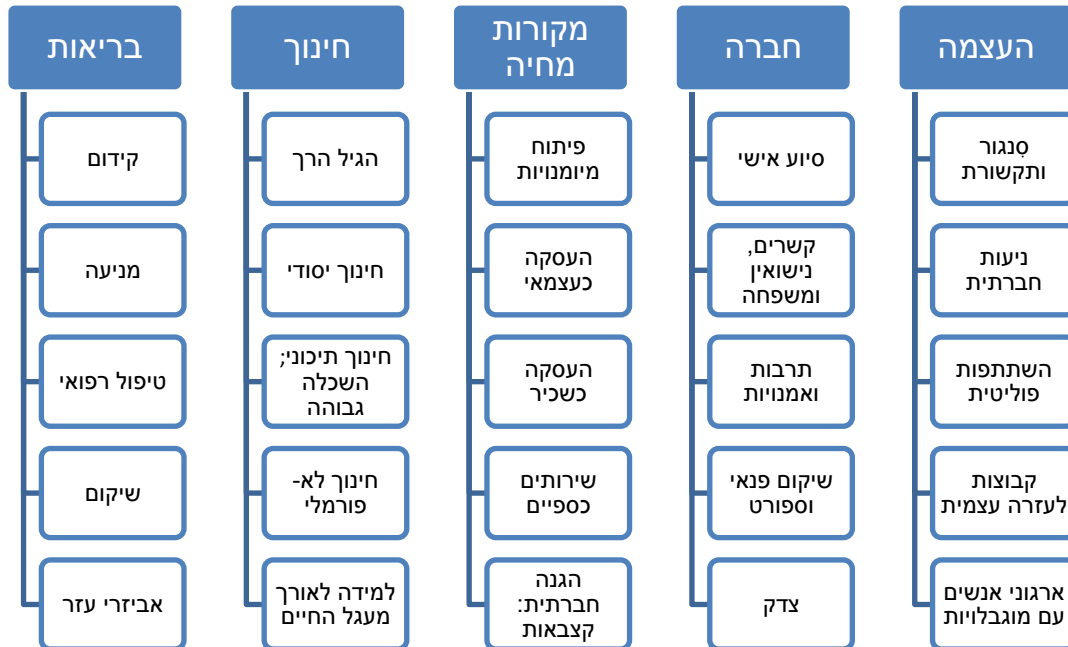
לעתים קרובות, יוזמות לפיתוח שירותים נוצרות בגישת "מלמעלה-למטה" – דהיינו ביוזמתם של קובעי המדיניות וללא מעורבותה של הקהילה עצמה. כיום יותר ויותר גופים מכירים בכך שמעורבות הקהילה – של יחידים, קבוצות או ארגונים, או על-ידי ייצוג – היא מרכיב חיוני ביזום ובפיתוח של שירותים ורעיונות, וכי מעורבות זו נדרשת בכל שלביו של תהליך הפיתוח: תכנון, יישום ובקרה. גישה של פיתוח מבוסס קהילה מסייעת להבטיח שהשירותים יהיו נגישים לכל חברי הקהילה, ובמיוחד לקבוצות המוחלשות והשוליות בה, והיא מקלה את ביצוען של יוזמות כוללניות יותר, מציאותיות ובנות-קיימה.

גישה של זכויות אדם בפיתוח שירותים ומענים

לפיתוחם של שירותים ומענים קשר הדוק לזכויות אדם, ופיתוח שירותים הוא דרך לממש את זכויות האדם. מסיבה זו, סוכנויות וארגונים רבים נוהגים להשתמש בגישה מבוססת זכויות אדם בתכניות הפיתוח שלהם. אף על פי שאין מתכון אוניברסלי לגישה מבוססת זכויות אדם בפיתוחם של שירותים עבור אנשים עם מוגבלויות, בכל זאת זוהו כמה מאפיינים החשובים לגישה כזו:

- 1. מימוש זכויות אדם:** המטרה העיקרית של תכניות פיתוח ומדיניות צריכה להיות מימושם של זכויות האדם;
- 2. יישום עקרונותיה של האמנה הבין-לאומית:** העקרונות הכלליים של האמנה הבין-לאומית בדבר זכויותיהם של אנשים עם מוגבלויות צריכים להנחות את תכנונה, פיתוחה ויישומה של המדיניות לגבי שירותים ופעילויות בכל תחומי החיים:
  - א. מתן כבוד לכבוד הטבוע בכל אדם עם מוגבלות באשר הוא אדם;
  - ב. הענקת הזכות לאוטונומיה לכל אדם עם מוגבלות, לרבות החופש לקבל החלטות בעצמו ולהיות עצמאי.
  - ג. הקפדה על אי-אפליה.
  - ד. קידום של השתתפות מלאה ומועילה ושל הכללה בחברה.
  - ה. מתן כבוד לשונות וקבלה של אנשים עם מוגבלויות כחלק מהגיוון האנושי והחברתי.
  - ו. הענקת שוויון הזדמנויות.
  - ז. אספקת נגישות.
  - ח. הקפדה על שוויון בין גברים לנשים.
  - ט. מתן כבוד ליכולות המתפתחות של ילדים עם מוגבלויות והכרה בזכותם לשמר את זהותם.
- 3. בעלי הזכויות והחייבים במתן זכויות:** בעלי הזכויות הם אנשים שיש להם זכויות; למשל, ילדים הם בעלי זכויות כמו הזכות לחינוך. החייבים במתן זכויות הם האנשים או הארגונים שאחראים להבטיח שבעלי הזכויות יוכלו לממש את זכויותיהם וליהנות מהן;
למשל, משרד החינוך חייב במתן זכויות לילדים – עליו להבטיח שילדים ילמדו במסגרות חינוך. גם הורים חייבים במתן זכויות בנושא החינוך – עליהם לתמוך בילדיהם ולאפשר להם ללמוד בבית הספר.

ההתפתחות של CBR כאסטרטגיית פיתוח רב-תחומית הובילה לעיצוב מודל עבודה מטריציוני המספק מסגרת לתכניות CBR. המטריצה מורכבת מחמישה מרכיבים עיקריים: בריאות, חינוך, מקורות מחיה, חברה והעצמה. כל מרכיב כולל חמישה אלמנטים.

ארבעת המרכיבים הראשונים מתייחסים לתחומי מפתח בתהליך הפיתוח, המשקפים את ההתמקדות הרב-מגזרית של CBR. המרכיב האחרון מתייחס להעצמתם של אנשים עם מוגבלויות, וכן של המשפחות והקהילות שלהם, והוא מרכיב המבטיח את מעורבותם של אנשים עם מוגבלויות בשיפור איכות חייהם בכל התחומים ובמיצוי זכויותיהם.

תכניות CBR אינן אמורות לכלול יישום של כל מרכיבי המטריצה. המטריצה מציעה למתכננים אפשרויות שונות, ובאפשרותם לבחור את אלו התואמות לצרכים, לסדרי העדיפויות ולמשאבים הפוטנציאליים המקומיים. תכניות CBR מושתתות על שותפויות ובריתות בין מגזרים, המבטיחות כי אנשים עם מוגבלויות ובני משפחותיהם ייהנו מהיתרונות של כל המגזרים.

CBR יכול לעזור להבטיח כי יתרונות האמנה יגיעו למודעותם של אנשים עם מוגבלויות ברמה המקומית באמצעות:

- הצגת האמנה בפני האנשים: קידום האמנה ומתן עזרה לאנשים להבין את משמעותה;
- שיתוף פעולה בין בעלי עניין כדי ליישם את האמנה: עבודה עם ארגונים לא ממשלתיים, כולל אנשים פרטיים, ארגוני נכים וממשלות מקומיות.
- סנגור: התמקדות בפעילויות הסברה שמטרתן לפתח או לבצר חוקים למניעת אפליה ומדיניות לאומית ומקומית המתייחסת לתחומים כגון בריאות, חינוך ותעסוקה;

- תיאום בין הרמה הלאומית לרמה המקומית: קידום דיאלוג בין הרמה הלאומית לרמה המקומית ותמיכה בו; חיזוק קבוצות מקומיות או ארגונים של אנשים עם מוגבלויות כדי שיוכלו למלא תפקיד משפיע ברמה המקומית והארצית;
- הכנה של תכניות פעולה מקומיות ומעקב אחר ביצוען: תרומה לפיתוח של תכניות פעולה מקומיות, שילוב של נושאים הקשורים למוגבלות במדיניות ציבורית מקומית והשגת שיתוף פעולה בין-מגזרי;
- יישום פעילויות התורמות להפיכת שירותים חברתיים ושירותי בריאות, חינוך ופרנסה לנגישים לכל האנשים עם מוגבלויות, כולל אלו החיים בעוני או באזורים כפריים.

תפקידים בשירות מבוסס קהילה

תפקידי המנהל

- לוודא שהמדיניות והנהלים המתוכננים מנוהלים ופועלים על-פי עקרונות של שירות מבוסס קהילה;
- לבנות ולחזק רשתות ושותפויות בתוך הקהילה ומחוץ לה;
- להבטיח שכל בעלי העניין המרכזיים יהיו מעורבים בכל תהליכי השירות ומרכיביו, וכן בהישגים ובהתפתחויות;
- לסייע בגיוס המשאבים ובניהולם;
- להסביר לצוות הארגון ולבעלי העניין את המהות של שירות ה-CBR;
- לפקח על ההתקדמות והביצוע של תכניות עבודה באמצעות מערכות מידע עדכניות ומתאימות;

סגל העובדים בשירות מבוסס קהילה

העובדים הם המשאב המרכזי – ליבת השירות עבור אנשים עם מוגבלויות, משפחותיהם וחברי הקהילה.

התפקידים ותחומי האחריות שלהם צריכים להיות ברורים בכל הנחיות CBR ולכלול:

- זיהוי של אנשים עם מוגבלויות, ביצוע הערכות בסיסיות של תפקודם וביצוע התערבויות טיפוליות שונות;
- חינוך והכשרה של בני משפחה כדי לתמוך באנשים עם מוגבלויות ולסייע להם, וכדי לתמוך בבני המשפחה עצמם;
- מתן מידע על שירותים זמינים בקהילה, וקישורם של אנשים עם מוגבלויות ובני משפחותיהם לשירותים אלה באמצעות הפנייה ומעקב;
- הענקת סיוע לאנשים עם מוגבלויות ביצירה של קבוצות לעזרה עצמית ובהפעלתן;
- הנגשת הקהילה והכללה של אנשים עם מוגבלויות במארג חיי הקהילה על-ידי יצירת קשר עם מרכזי בריאות, בתי ספר, מרכזי תרבות ופנאי, מקומות עבודה אפשריים וכדומה;
- העלאת המודעות בקהילה לגבי אנשים עם מוגבלויות ויכולותיהם להשתלב בקהילה ולתרום, כדי לעודד ולקדם את הכללתם בחיי המשפחה והקהילה;
- בנייה של מערכות תמיכה ושל רשתות תמיכה קהילתיות לאנשים עם מוגבלויות ולבני משפחותיהם.

התרשים מבהיר כי לכל שירות מבוסס קהילה עשויים להיות בעלי עניין רבים.

1. אנשים עם מוגבלות ובני משפחותיהם

- אנשים עם מוגבלויות ובני משפחותיהם יכולים למלא תפקיד חשוב מאוד ב-CBR. התפקידים ותחומי האחריות שלהם יהיו ברורים בכל הנחיות CBR, אבל בקצרה הם עשויים:
- למלא תפקיד פעיל בניהולם של כל מרכיבי תכנית ה-CBR, ולתרום מהידע האישי והניסיון שלהם לקהילה ולפיתוח השירות/התכנית;
  - להשתתף בוועדות CBR מקומיות;
  - להיות מעורבים בהתנדבות ולעבוד כאנשי CBR;
  - לפתח מודעות בקהילה המקומית לגבי אנשים עם מוגבלויות, וכן לחשוף מחסומים המפריעים לשילובם ופוגעים באיכות חייהם ולדרוש את הסרתם;
  - להשתתף בפעילות של פורומים בקהילה ולחשוף בהם את נושא המוגבלות.

2. חברי הקהילה, מנהיגי הקהילה ואנשי מקצוע מהקהילה

שירות מבוסס קהילה יכול להביא תועלת לכל האנשים בקהילה, ולא רק לאנשים עם מוגבלויות. תכניות שיקום מבוססות קהילה מעודדות את חברי הקהילה לקבל על עצמם את התפקידים ותחומי האחריות הבאים:

- לכלול אנשים עם מוגבלויות בפעילויותיהם;
- לתרום משאבים (למשל זמן, כסף וציוד) לתכניות CBR;
- להשתתף בסדנאות הכשרה כדי ללמוד עוד על נכות;
- לשנות את האמונות והעמדות שלהם החוסמות הזדמנויות בפני אנשים עם מוגבלויות ובני משפחותיהם;
- לשמש כתובת להסרת חסמים המונעים מאנשים עם מוגבלויות ומבני משפחותיהם להשתתף בחיי הקהילות שלהם;

3. החברה האזרחית (כגון ארגונים לא ממשלתיים, ארגונים דתיים וארגוני נשים)

התפקידים ותחומי האחריות של ארגוני חברה אזרחיים משתנים בהתאם לרמת פעילותם: בין-לאומית, לאומית, אזרחית או קהילתית. התפקידים ותחומי האחריות שלהם מושפעים גם מרמת הניסיון והמעורבות בתחום המוגבלויות ובשירותים מבוססי קהילה. מבחינה היסטורית היו ארגונים רבים של חברה אזרחית במרכזה של עבודת ה-CBR, ולכן דווקא הם עשויים להיות הכוח המניע של כל תכנית CBR חדשה או קיימת. באופן כללי, התפקידים ותחומי האחריות של החברה האזרחית עשויים לכלול:

- פיתוח ויישום של תכניות CBR המקבלות תמיכה ממשלתית מוגבלת;
- מתן סיוע טכני, משאבים והדרכה לתכניות CBR;
- תמיכה בפיתוח של רשתות וביצירה של שיתופי פעולה בין בעלי עניין;
- תמיכה בתכניות CBR כדי לפתח יכולות של בעלי עניין אחרים;
- הגברת ההתייחסות למוגבלות כחלק בלתי נפרד מתכניות ומשירותים חדשים או קיימים של הזרם המרכזי;
- תמיכה בהערכה, במחקר ובפיתוח של תכניות ושירותים מבוססי קהילה.

4. ארגונים של אנשים עם מוגבלויות

ארגונים של אנשים עם מוגבלויות הם משאב רב-ערך לחיזוק תכניות CBR, ולרבים מהם תפקיד משמעותי בתכניות CBR. התפקידים ותחומי האחריות שלהם עשויים לכלול:

- ייצוג האינטרסים של אנשים עם מוגבלויות;
- מתן ייעוץ לגבי צרכים של אנשים עם מוגבלויות;
- מתן הסבר לאנשים עם מוגבלויות לגבי זכויותיהם;
- סיוע ונקיטת פעולות לשינוי מדיניות, כדי להבטיח כי השירותים שהממשלה והרשויות המקומיות מספקות נותנים מענה לזכויותיהם ולצורכיהם האמיתיים.

5. רשויות ממשלתיות

נושאי מוגבלות צריכים להעסיק את כל רמות הממשל ואת כל משרדי הממשלה, כגון משרד הבריאות, משרד החינוך ומשרד הרווחה והשירותים החברתיים. התפקידים ותחומי האחריות שלהם עשויים לכלול:

- ניהול והפעלה ברמה הלאומית של תכניות/שירותי שיקום מבוססי קהילה;
- נקיטת פעולות כדי להבטיח שקיימות חקיקה ומדיניות מתאימות המבטיחות את מימוש זכויותיהם של אנשים עם מוגבלויות;
- קידום תפיסה של שירותים מבוססי קהילה (CBR) כמדיניות ארצית וכאסטרטגיה בפעילויות המצויות באחריות המדינה, כמו פוליסות רלוונטיות;

- הקצאה של כוח אדם ומימון לתכניות CBR;
- נקיטת פעולות כדי לוודא שאנשים עם מוגבלויות ובני משפחותיהם יכולים להשתמש או להשתתף בכל תכנית, שירות או מתקן ציבורי הקיימים בקהילה.
-

מהם הגורמים המסייעים לקיימות ולהצלחה של שירות מבוסס קהילה?

הצלחה וקיימות של CBR תלויות בגורמים שונים; העיקריים מביניהם מופיעים בתרשים להלן:

- **מנהיגות אפקטיבית**
קשה מאוד לקיים תכניות CBR ללא מנהיגות וניהול יעילים. מנהלי תכנית CBR צריכים להניע, לעורר השראה, לכוון ולתמוך בבעלי העניין כדי להשיג את מטרת התכנית ואת התוצאות הרצויות. לכן חשוב שלמנהל יהיו גם כישורי מנהיגות מפותחים.
- **שותפויות**
תכניות CBR עלולות להתחרות בשירותים אחרים בקהילה; מצב כזה עלול לגרום בזבוז של משאבים יקרי ערך. שותפויות יכולות להביא לשימוש במשאבים קיימים באופן מיטבי, לתת הזדמנויות להשתלבות בזרם המרכזי, ולהעשיר את הידע,

המיומנויות ומקורות המימון. שותפויות יכולות גם להשפיע, כקול מוביל או כקול נוסף, על חקיקה ממשלתית ועל מדיניות הנוגעת לזכויותיהם של אנשים עם מוגבלויות.

- **תחושת בעלות של הקהילה**
בתכניות CBR מוצלחות, לקהילה יש תחושת בעלות המושגת על-ידי השתתפותם של בעלי עניין מרכזיים בכל שלבי התכנון, ההפעלה וההערכה של השירות.
- **שימוש במשאבים מקומיים**
צמצום התלות בכוח אדם ובמשאבים כספיים וחומריים ממקורות חיצוניים, יסייע לשפר את סיכויי הקיימות של התכניות. יש לעודד קהילות להשתמש במשאבים קהילתיים-מקומיים.
- **התאמה תרבותית**
תרבויות שונות זו מזו, ומה שמתאים מבחינה תרבותית לקבוצה אחת של אנשים אינו מתאים בהכרח לקבוצה אחרת. כדי להבטיח תכניות CBR בנות-קיימא בהקשרים שונים, חשוב לבחון כיצד הן משפיעות על אנשים מתרבויות שונות ולהתאימן אליהם.
- **בניית יכולת**
בניית יכולתם של בעלי העניין לתכנן, ליישם, לנטר ולהעריך תכניות CBR תתרום לקיימותן. לשם כך יש להכשיר את בעלי העניין ולהקנות להם ידע וכלים, לרבות כלים בתחום של ייצוג עצמי.
- **מקורות מימון**
כל תכניות ה-CBR זקוקות למקורות מימון יציבים. הן חייבות לבחון מגוון רחב של אפשרויות מימון, כולל מימון ממשלתי (ישיר או מענקים) ו/או מימון של תורמים, כמו גם הכנסות עצמיות.
- **תמיכה פוליטית**
מדיניות CBR לאומית תבטיח את מימוש האמנה הבין-לאומית לזכויות של אנשים עם מוגבלויות. הבאתם בחשבון של נושאי מוגבלות בחקיקה ובמדיניות ממשלתית תבטיח לאנשים עם מוגבלויות הטבות בנות-קיימא, שיספקו להם הזדמנויות לשימוש בשירותים שונים.

מקורות

CBM (2015). Community Based Rehabilitation. Retrieved October 18, 2015, from:
<http://www.cbm.org/Community-Based-Rehabilitation-250825.php>

Khasnabis, C. and Heinicke- Motsch, K (2010). Towards Community-Based Inclusive Development, World Health Organization. Retrieved November 30, 2015, from:
<https://numerous.files.wordpress.com/2012/04/7towards-community-based-inclusive-development-who.pdf>

Wikipedia (2015). Community-based rehabilitation. Retrieved November 21, 2015, from:
https://en.wikipedia.org/wiki/Community-based_rehabilitation